

Van Betekenis

**De betekenis van financiële compensatie
voor het verkrijgen van recht en herstel:
verslag van een interviewstudie**

*A.J.J.G. (Arlette) Schijns**

* Arlette Schijns is advocaat bij Beer advocaten in Amsterdam en treedt regelmatig op voor slachtoffers en nabestaanden van misdrijven. Daarnaast werkt zij aan de VU aan een proefschrift over de compensatie van misdrijfschade. Zij is tevens voorzitter van de Commissie Schadefonds Geweldsmisdrijven. De interviewstudie waar deze bijdrage op is gebaseerd, is financieel mogelijk gemaakt door Fonds Slachtofferhulp.

1. Inleiding

De dagelijkse praktijk van de LSA-advocaat bestaat uit de juridische afwikkeling van letsel- en overlijdensschade voor het ontstaan waarvan een ander (mogelijk) civielrechtelijk aansprakelijk is te houden. Schadevergoeding is voor de LSA-advocaat als wat brood is voor de bakker en vlees voor de slager. De alledaagse omgang met schadevergoeding en de leerstukken van afdeling 6.1.10 BW kan echter het zicht ontnemen op waar het bij schadevergoeding écht om draait. Wat is de victimologische betekenis van schadevergoeding? Welke rol speelt schadevergoeding bij het verkrijgen van recht en herstel? Welke drijfveren gaan er schuil achter een verzoek tot schadevergoeding? Ik besloot deze vragen voor te leggen aan 40 slachtoffers en nabestaanden van misdrijven, die ik in de periode mei tot en met oktober 2024 interviewde. Ik heb deze vraag toegespitst op de situatie van misdrijven, omdat de vraag naar de betekenis van schadevergoeding bij deze vorm van slachtofferschap het meest pregnant is, vanwege de aard en de ernst van de inbreuk en de gevolgen ervan. Van de interviews van vijf deelnemers heb ik samen met documentairemaakster Heleen Minderaa een korte film gemaakt (*Van Betekenis*). De film en de schriftelijke verslaglegging van de studie zullen onderdeel uitmaken van mijn proefschrift, dat in een afrondende fase verkeert. Deze bijdrage vormt een *sneak preview* van een deel van de resultaten.

2. Aanleiding voor de interviewstudie

De directe aanleiding voor de interviewstudie vormde de uitspraak van de rechtbank Den Haag in de strafzaak tegen de vier personen die verdacht werden van betrokkenheid bij het neerhalen van vlucht MH17 boven Oekraïne op 17 juli 2014, waarbij alle 298 inzittenden om het leven kwamen. Het Rechtsbijstandsteam MH17 (RBT), waarvan ik onderdeel uitmaakte,

stond het overgrote deel van de nabestaanden bij in deze strafzaak.¹ Op 17 november 2022 heeft de rechtbank drie verdachten veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Daarnaast heeft de rechtbank de vorderingen tot schadevergoeding wegens *moral damage* integraal toegewezen die het RBT namens 307 nabestaanden had ingediend. In totaal ging het om zo'n 17 miljoen euro. Per nabestaande ging het om een bedrag dat varieerde van € 40.000 tot enkele tonnen, afhankelijk van de hoeveelheid dierbaren die waren overleden en de relatie van de nabestaande tot de betreffende dierbare(n). Vanwege de strafrechtelijke veroordeling en de integrale toewijzing van de gevorderde schadevergoeding, beschouwden wij (de advocaten van het RBT) de uitspraak als een professioneel succes. Wij gingen er zonder meer vanuit dat de uitspraak voor onze cliënten ook veel betekende, hoewel we ons realiseerden dat de schadevergoeding hun geliefden niet zou terugbrengen, en dat geen enkel bedrag hoog genoeg zou zijn om het verlies te compenseren. Omdat de strafrechtelijke schadevergoedingsmaatregel en de voorschotregeling van toepassing waren, keerde de Staat acht maanden na het onherroepelijk worden van de uitspraak, de door de strafrechter toegewezen bedragen uit aan de nabestaanden.² In de maanden juli-augustus 2023 verwachtte ik dan ook veel berichten van cliënten over de schadevergoeding, die een substantieel bedrag vertegenwoordigde. In de zomer en herfst 2023 bleef het echter oorverdovend stil van de zijde van de (Nederlandse) cliënten. Niet alleen ik, maar ook de andere advocaten van het RBT hadden deze, toch wel curieuze, ervaring. Toen ik enige tijd later contact opnam met een aantal cliënten, realiseerde ik mij pas goed welke impact de schadevergoeding had gehad. Meerdere mensen vertelden mij dat ze fysiek ziek waren geweest toen ze het bedrag op hun bankrekening bijgeschreven hadden gekregen. 'Krijg ik nu mijn zoon terug in muntjes?', had één van

¹ Het Rechtsbijstandsteam MH17 bestond uit de volgende advocaten: Arlette Schijns, Evert Wytema, Peter Langstraat, Sander de Lang, Antoinette Collignon, Maya Spetter, Ruth Jager en Maarten Pijnenburg. Ook Marco Zwagerman maakte enige tijd deel uit van het Rechtsbijstandsteam MH17.

² Art. 36f Sr jo art. 6:4:2 lid 7 Sv jo. art. 6:4:8 lid 3 Sv in combinatie met art. 4:14 lid 2 van het Besluit tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen.

hen zich afgevraagd. Anderen schaamden zich en durfden aan niemand te vertellen welk bedrag zij hadden ontvangen. Weer anderen vertelden dat ze het bedrag zo snel mogelijk na ontvangst hadden overgemaakt aan hun (nog in leven zijnde) (klein)kinderen of aan een goed doel dat aansloot bij de belevingswereld van de dierbare tijdens diens leven. Na deze contacten ben ik mij de vraag gaan stellen of wij de nabestaanden wel voldoende recht hadden gedaan met onze zo zorgvuldig opgestelde vorderingen tot schadevergoeding. Welke betekenis had die schadevergoeding überhaupt voor hen, in het licht van hun geruïneerde levens?

3. Onderzoeksmethode

Empowerment Research

Zoals in de inleiding toegelicht, was het doel van de interviewstudie onder meer inzicht te krijgen in de drijfveren en behoeften van slachtoffers als het gaat om (het vragen van) financiële compensatie, alsmede inzicht te krijgen in de effecten van compensatie voor het verkrijgen van recht en herstel (*'does it work?'*). Bij de inrichting van de interviewstudie is bewust aandacht besteed aan een aanpak waarbij de deelnemer niet alleen object van onderzoek is, maar waarbij de studie zelf kan bijdragen aan herstel van de deelnemer. Deze methode wordt in buitenlands onderzoek met slachtoffers ook wel *'Positive Empowerment Approach'* of *Empowerment Research* genoemd.³ De methode is gebaseerd op de gedachte dat de deelnemers moeten worden beschouwd als *'active agents and stakeholders'* in het genereren van nieuwe kennis en inzichten in onderwerpen waarin zij ervaring hebben.⁴ Het onderhavige project borduurt voort op

³ J. Downes, L. Kelly & N. Westmarland, 'Ethics in violence and abuse research – a positive empowerment approach', *Sociological Research Online*, 2014 19(1), p. 1-23; C. McGlynn en N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies*, 2019 Vol. 28(2), p. 183.

⁴ C. McGlynn en N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies*, 2019 Vol. 28(2), p. 183.

deze aanpak en heeft een artistieke/creatieve component toegevoegd door fotoportretten te maken van een deel van de respondenten en hun interviews audiovisueel vast te leggen.⁵ Veel deelnemers hebben na de interviews positief gereageerd op de methode. Zo beschreven enkele deelnemers dat de deelname aan de studie een krachtige ervaring op zichzelf is geweest die hen heeft geholpen het misdrijf in het eigen narratief/levensverhaal te plaatsen en te verwerken. Anderen gaven aan dat ze door de participatie aan de studie hun eigen ervaringen beter zijn gaan begrijpen, mede in het licht van het verhaal van de andere slachtoffers en nabestaanden.

Deelnemers

In totaal zijn 40 slachtoffers en nabestaanden geïnterviewd van gewelds-, verkeers-, en seksuele misdrijven. De inclusiecriteria voor het onderzoek waren dat de deelnemer 18 jaar of ouder moest zijn ten tijde van de deelname aan het interview en minimaal eenmaal in zijn of haar leven slachtoffer was geworden van een gewelds- zeden-, of verkeersmisdrijf dat in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht strafbaar is gesteld, of nabestaande zijn van een slachtoffer dat is overleden als gevolg van een gewelds- of verkeersmisdrijf. Voor deelname aan het onderzoek was niet nodig dat de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de pleger van het misdrijf was vastgesteld of erkend. Dat had te maken met de wens om ook slachtoffers in het onderzoek te includeren die (nog) geen beroep deden op politie, justitie, de slachtofferadvocatuur of parajustitiële instellingen zoals slachtofferhulp. De reden om ook mensen te interviewen die (nog) niet in aanraking zijn gekomen met het juridische systeem of compensatiesysteem, maakte het mogelijk om de behoeften en verwachtingen te horen van een groep slachtoffers die normaal gesproken niet betrokken wordt in een onderzoek zoals het onderhavige, dat zich vooral concentreert op reeds opgedane ervaringen met het juridische systeem. De

⁵ Het artistieke deel zal onderdeel uitmaken van het proefschrift. Mogelijk volgt ook een theatrale expositie van de foto's en de film.

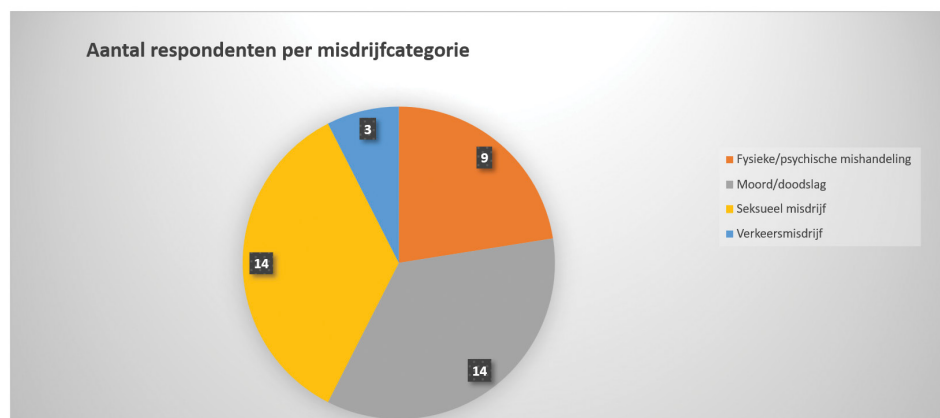
groep die nog niet met het systeem in aanraking is gekomen, is dus een groep die in het kader van empirisch onderzoek nog niet veel gehoord is. De andere deelnemers hebben wel een beroep gedaan op het compensatiesysteem. De meeste deelnemers hebben zowel via het strafproces als via het Schadefonds compensatie gevraagd, een enkele ook via een civiele procedure of via een buitengerechtelijke regeling met de pleger.

De verdeling van de deelnemers naar misdrijfcategorie was als volgt:

- 14 nabestaanden van moord/doodslag;
- 14 slachtoffers van fysieke en/of psychische mishandeling;
- 9 slachtoffers van een seksueel misdrijf;
- 3 nabestaanden van een slachtoffer dat door een verkeersmisdrijf is omgekomen.

40 slachtoffers/nabestaanden

Dat voor deelname strafrechtelijke aansprakelijkheid van de dader geen vereiste was, neemt niet weg dat bij het overgrote deel van de deelnemers de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de dader(s) wel is vastgesteld,

of een strafvervolgning is ingezet.⁶ Bij de werving en selectie van de deelnemers is geprobeerd een grote diversiteit te bereiken met betrekking tot het socio-economisch en demografisch profiel. In het project zijn 40 personen geïnterviewd, variërend in leeftijd van 20 tot 82, met een gemiddelde leeftijd van 47 jaar.⁷ 33% van de deelnemers is man, en 66% is vrouw.⁸ Het gaat om 24 slachtoffers,⁹ en 16 nabestaanden van een door misdrijf overleden slachtoffer.¹⁰ Twee van de deelnemers zijn bij één en hetzelfde misdrijf zowel slachtoffer geworden als nabestaande.¹¹ De deelnemers wonen geografisch verspreid over Nederland, en komen uit zowel stedelijk als ruraal gebied.¹² Het opleidingsniveau varieert van afgeronde middelbare school, tot en met de hoogste academische graad. In de onderzoeksopzet is verder bewust gekozen voor een grote diversiteit aan misdrijven waarvan de respondenten slachtoffer zijn geworden. Dit is gedaan om rekening te houden met de methodologische vereisten voor de samenstelling van een kwalitatieve steekproef, maar ook om een zo breed mogelijk scala aan opvattingen en 'kleuren' te verzamelen met betrekking tot de onderzoeksvragen. Ook is de diversifiëring bedoeld om eventuele (kruis)verbanden of juist opvallende verschillen te kunnen signaleren binnen en tussen de verschillende groepen. De geïnterviewden hebben met elkaar gemeen dat zij slachtoffer of nabestaande zijn van ernstige misdrijven.

6 De strafrechtelijke veroordeling was ten tijde van de interviews nog niet in alle gevallen onherroepelijk. In enkele gevallen was nog een hoger beroep of cassatieberoep aanhangig.

7 Het gaat om de leeftijd ten tijde van het interview.

8 Het gaat om 28 vrouwen en 12 mannen.

9 Van wie 18 vrouwen en 6 mannen. Twee van hen zijn niet zelf primair slachtoffer, maar *naasten* van een minderjarig slachtoffer. Zij zijn in deze studie als slachtoffer meegerekend. Het gaat om de ouders van een minderjarige jongen die als baby ernstig hersenletsel opliep door toedoen van zijn gastouder ('*shaken baby* syndroom').

10 Het gaat om 6 mannen en 10 vrouwen.

11 Het gaat om een overlevende van de Holocaust wiens vader door de nazi's om het leven is gebracht. De tweede persoon is slachtoffer van de bomaanslag op de woonboot van haar en haar partner, waarbij haar partner ter plaatse is overleden en zichzelf ernstig oog-, hersen- en aangezietsletsel opliep. Zij zijn 'meegeteld' bij de slachtoffers en niet bij de nabestaanden.

12 Met uitzondering van één persoon die om veiligheidsredenen in het buitenland woont.

Interviewtopics

De aan de groep voorgelegde vragen die voor deze bijdrage relevant zijn, centreerden zich rondom drie kernvragen: (i) welke motieven schuilen achter het verzoek om compensatie, (ii) welke effecten heeft de compensatie op het verkrijgen van recht en (iii) wat zijn de ervaringen met de betreffende compensatiebron, en -route (civiele procedure, private verzekeraar, Schadefonds Geweldsmisdrijven of het strafproces). Voor de beantwoording van de tweede vraag is gekeken welk effect compensatie heeft op de zogenoemde rechtvaardigheidsbelangen.

4. Rechtvaardigheidsbelangen

Van de veelheid aan belangen en behoeften die slachtoffers na een misdrijf hebben, concentreert de interviewstudie zich op de rechtvaardigheidsbelangen. Deze bestaan uit het materiële belang van financieel herstel door compensatie en de immateriële rechtvaardigheidsbelangen, die ik hieronder zal toelichten.¹³ Deze belangen zijn niet uniek voor misdrijfslachtoffers. Uit onderzoek blijkt dat zowel slachtoffers van rampen (al dan niet veroorzaakt door een menselijke fout), als slachtoffers van 'gewone' onrechtmatige daden (verkeersongevallen, arbeidsongevallen, medische fouten), als slachtoffers van misdrijven (intentioneel toegebrachte schade)

¹³ De *justice needs* of *justice interests* zijn in de victimologische literatuur nader uitgewerkt: D. Bolivar, V. Sánchez-Gómez & M. de Haan, 'Uncovering Interests of Victims of Serious Crimes: A Cross-sectional Study', *Victims & Offenders* 2022, p. 2-4; C. McGlynn & N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies* 2019, Vol. 28(2), p. 186; K. Daly, 'Sexual violence and victims' justice interests', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxford and New York: Routledge 2017, p. 115-121.

deze behoeften hebben.¹⁴ Ten slotte laat actueel Nederlands onderzoek zien dat de rechtvaardigheidsbelangen bij grootschalig slachtofferschap vergelijkbaar zijn met die bij enkelvoudig slachtofferschap.¹⁵

Het vertrekpunt bij de studie was dat verwezenlijking van deze rechtvaardigheidsbelangen kan bijdragen aan rechtsherstel. Rechtsherstel is wezenlijk voor het bredere herstel van slachtoffers.¹⁶ We weten al langer dat zowel de materiële als de immateriële belangen constitutief zijn voor het verkrijgen van recht. *Money matters*, maar het is niet just *the money that matters*. Du Perron schreef in 2003 in zijn preadvies voor de Nederlandse Juristen-Vereniging over genoegdoening in het civiele aansprakelijkheidsrecht al dat 'wie niet gehoord wordt, erkenning noch genoegdoening [krijgt] van een giro- of bankoverschrijving'.¹⁷ Akkermans sprak in dat verband van de 'roodstand op de emotionele bankrekening'.¹⁸

-
- 14 Voor de beschrijving van de immateriële behoeften bij rampen: V.C. Ammerlaan, *Na de ramp. De rol van de overheid bij de (schade-)afwikkeling van rampen vanuit een belangenperspectief van de slachtoffers* (diss. Tilburg), Veenendaal: Universal Press 2008, p. 55-73; voor onderzoek naar de immateriële behoeften van slachtoffers bij de gewone onrechtmatige daad: R.M.E. Huver e.a., *Slachtoffers en Aansprakelijkheid. Een onderzoek naar behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht. Deel I: Terreinverkenning*, Den Haag: WODC 2007; voor een beschrijving van de behoeften na misdrijven o.a.: C. McGlynn & N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies* 2019, Vol. 28(2), p. 179-201.
- 15 C.J.M. van Doorn, 'De mensen achter de grote getallen. Over de belangen van benadeelden in situaties van massaschade en hoe recht en praktijk daaraan (meer) tegemoet kunnen komen', *TVP* 2024, p. 66-70.
- 16 Zoals eerder onderzoek heeft aangetoond: K. Daly, 'Sexual violence and victims' justice interests', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxford and New York: Routledge 2017, p. 111; C. McGlynn, J. Downes & N. Westmarland, 'Seeking justice for survivors of sexual violence: Recognition, voice and consequences', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxford and New York: Routledge 2017, p. 179-191; [J. Herman]. Zie ook: S. Jülich, M. Brady-Clarka, P. Yeung & F. Landon, *Restorative Justice Responses to Sexual Violence: Perspectives and Experiences of Participating Persons Responsible and Persons Harmed, Victims&Offenders*, 2024, 19(7), p. 1426;
- 17 E. du Perron, *Genoegdoening in het Privaatrechtelijk aansprakelijkheidsrecht*, in: *Handelingen NJV*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 2003, p. 160-161.
- 18 A.J. Akkermans & J.E. Hulst, 'De niet-financiële impact van schade toebrenging en hoe daaraan tegemoet te komen. Over excuses, actieve schadeafwikkeling en procedurele rechtvaardigheid', *TvP* 2014, p. 102.

Waar het mij in de interviewstudie om ging, was het inzichtelijk maken van de wisselwerking tussen beide belangen, en in het bijzonder of financiële compensatie in positieve zin kan bijdragen aan de verwezenlijking van de immateriële belangen, en daarmee kan bijdragen aan rechtsherstel. Van de veelheid aan rechtvaardigheidsbelangen zijn de navolgende belangen in de studie uitgelicht: erkenning, validatie, vindicatie, daderverantwoordelijkheid/genoegdoening/bestrafing en *connectedness* (verbondenheid). De veronderstelling was dat financiële compensatie vooral met deze belangen wordt geassocieerd. Hieronder volgt een korte duiding van deze belangen, die grotendeels is ontleend aan de (inter)nationale victimologische literatuur.¹⁹

Erkenning – In de juridisch-victimologische dimensie wordt erkenning gedefinieerd als de perceptie dat iets is gebeurd of waar is: dat een persoon leed is toegebracht en slachtoffer is. Het omvat de aanname dat iemand aanspraak maakt op, en recht heeft op, gerechtigheid, steun en solidariteit. Het is zowel een onderkenning van het belang van het aangedane leed en de aard ervan, als de onderkenning dat een poging gedaan moet worden het leed te compenseren of te verzachten. Onder de erkenning van het leed wordt tevens verstaan dat de ander de aard en de diverse aspecten van het aangedane leed onderkent, waaronder *moral injury*, vernedering en verlies van respect. Erkenning omvat daarom meer dan alleen geloofd worden. Erkenning wordt beschouwd als een '*communicative response, acknowledging the truth of someone else's perspective: it is*

¹⁹ Zie onder (veel) meer: McGlynn & N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies* 2019, Vol. 28(2); J.L. Herman, 'Justice From the Victim's Perspective', *Violence against women* 2005, Vol. 11(5), p. 585-602; K. Daly, 'Sexual violence and victims' justice interests', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxon and New York: Routledge 2017; K. Daly, 'Reconceptualising sexual victimization and justice', in: I. Vanfraechem, A. Pemberton & F. Ndahinda (red.), *Justice for Victims: Perspectives on Rights, Transition and Reconciliation*, Abingdon: Routledge 2014, p. 388.

the adoption of a stance that grants recognition to another person's reality'.²⁰

Erkenning kan worden geboden door uitingen van de dader zelf, maar ook door familie, vrienden en overheidsinstanties, die het slachtoffer serieus nemen.

Validatie – Validatie is de bevestiging dat het slachtoffer wordt geloofd. Daaronder wordt begrepen de bevestiging dat het misdrijf heeft plaatsgevonden en dat het slachtoffer leed is toegebracht: '*an acknowledgement of the basic facts of the crime and an acknowledgment of the harm*'.²¹ Onder validatie wordt ook begrepen de bevestiging dat het slachtoffer geen schuld heeft aan het gebeurde of dat het slachtoffer verdiende wat er is gebeurd. Dit aspect heeft zowel te maken met derden die het slachtoffer impliciet of expliciet de schuld geven, maar ook met een proces van zelfbeschuldiging door het slachtoffer. Validatie vertoont overlap met het begrip erkenning, voor zover de validatie ziet op hetgeen het slachtoffer zegt over wat er is gebeurd en over het leed dat is aangericht. Achter het belang van validatie gaat de behoefte schuil geloofd te worden en het gewicht van de beschuldiging te verschuiven van de schouders van het slachtoffer naar anderen, zoals familie of een bredere sociale groep, dan wel juridische professionals.²² Dit aspect brengt tot uitdrukking dat het belangrijk is voor het slachtoffer dat anderen aan de zijde van het slachtoffer komen staan om de last van het gebeurde mee te dragen.

Vindicatie – De definitie van vindicatie heeft twee componenten. Ten eerste de bevestiging dat de daad verkeerd was in moreel en juridisch opzicht (*vindication of the law*). Ten tweede de bevestiging dat de daden van specifiek deze dader tegenover dit slachtoffer verkeerd waren (*vindication of*

20 C. McGlynn & N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies* 2019, Vol. 28(2), p. 186-187, en p. 188, met verwijzing naar literatuur aldaar.

21 J.L. Herman, 'Justice From the Victim's Perspective', *Violence against women* 2005, Vol. 11(5), p. 585.

22 K. Daly, 'Sexual violence and victims' justice interests', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxon and New York: Routledge 2017, p. 116-117.

the victim). Vindicatie vereist een actie door derden – hetzij familie, een bredere sociale groep of juridische professionals – waaruit blijkt dat de gedraging(en) verkeerd waren. Dit kan bijvoorbeeld tot uitdrukking worden gebracht door het gebeurde te veroordelen en solidariteit met het slachtoffer te tonen. Middelen daartoe zijn het aanbieden van symbolische of andere vormen van herstel, zoals excuses, financiële compensatie, of een herdenking(smogelijkheid) zoals een monument. Ook een strafrechtelijke veroordeling en door de overheid opgelegde gevangenisstraf behoort tot de instrumenten die tot vindicatie kunnen leiden.²³ Vindicatie vindt plaats als '*communities [taking] a clear and unequivocal stand in condemnation of the offense. [Such] denunciation [...] affirm[s] the solidarity of the community with the victim and transfer[s] the burden of disgrace from victim to offender*'.²⁴ Dit verschuiven van verantwoordelijkheid van het slachtoffer naar de dader is een wezenlijk onderdeel van vindicatie, aldus ook Zehr die benoemt dat '*vindication is important because it absolves the victim of responsibility and provides needed validation of the harm done*'.²⁵ Vindicatie zorgt bovendien voor een herstel van de connectie met de gemeenschap. Het misdrijf heeft hen onteerd en voor isolement gezorgd. Via vindicatie door de gemeenschap kan eerherstel plaatsvinden en kan de connectie met de gemeenschap worden hersteld.²⁶

Daderverantwoordelijkheid – Hierbij gaat het om drie verschillende aspecten: het gaat om het (i) *afleggen van verantwoording* door de dader, (ii) *het verantwoordelijk houden van de dader* en (iii) *het nemen van verantwoordelijkheid door de dader*. Dat een veroorzaker/dader door het systeem verantwoordelijk wordt gehouden, betekent nog niet dat hij daadwerkelijk

23 K. Daly, 'Sexual violence and victims' justice interests', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxon and New York: Routledge 2017, p. 117-118.

24 J.L. Herman, 'Justice From the Victim's Perspective', *Violence against women* 2005, Vol. 11(5), p. 585.

25 M. Achilles & H. Zehr, 'Restorative justice for crime victims. The promise, the challenge', in: G. Bazemore & M. Schiff (eds), *Restorative community justice: Repairing harm and transforming communities*, Cincinnati (VS): Anderson Publishing Co 2001, p. 89.

26 J.L. Herman, 'Justice From the Victim's Perspective', *Violence against women* 2005, Vol. 11(5), p. 585.

verantwoordelijkheid neemt. Daartoe behoort ook dat de dader een veroordeling naleeft. Als een civielrechtelijke veroordeling tot betaling van schadevergoeding niet wordt nagekomen en de dader onttrekt zich aan verhaal, dan is hij weliswaar verantwoordelijk gehouden door het systeem, maar hij heeft geen verantwoordelijkheid genomen. Mijns inziens is voor het daadwerkelijk nemen van verantwoordelijkheid nodig dat de dader zijn verantwoordelijkheid ook accepteert. Daarvoor is nodig dat de dader aanvaardt dat hij 'iets' verkeerd heeft gedaan. Bij voorkeur wordt deze aanvaarding ook zichtbaar voor het slachtoffer. Het gaat om een manifestatie van '*owning the wrong*'.²⁷ Een indicatie daarvoor kan zijn dat de dader oprecht berouw toont of zijn excuses aanbiedt, in combinatie met een adequate actie om iets goed te maken. Het actief nemen van verantwoordelijkheid is daarmee onderdeel van deze slachtofferbehoefte.²⁸ Dit sluit aan bij het concept van genoegdoening, dat eveneens tot uitgangspunt neemt dat het startpunt ligt bij een actie vanuit de dader richting het slachtoffer (en de samenleving). In de visie van Cleiren, die er een preadvies over schreef voor de Nederlandse Juristen-Vereniging, ontbreekt genoegdoening als het gebaar niet van de schadeveroorzaker *persoonlijk* komt, maar van diens verzekeraar.²⁹ Compensatieregelingen die uitgaan van een omgekeerde volgorde, bijvoorbeeld door van bovenaf een schadevergoedingsverplichting aan de dader op te leggen, zijn in haar visie onvoldoende werkzaam voor het verkrijgen van genoegdoening.³⁰ Ook compensatieregelingen waarbij de betrekking tussen dader en slachtoffer slechts zeer indirect vorm heeft gekregen, beantwoorden volgens haar niet aan de behoefte aan genoegdoening vanwege het

27 K. Daly, 'Sexual violence and victims' justice interests', in: E. Zinsstag & M. Keenan (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence. Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, Oxford: Routledge 2017, p. 120.

28 Zie ook: D. Bolivar, V. Sánchez-Gómez & M. de Haan, 'Uncovering Interests of Victims of Serious Crimes: A Cross-sectional Study', *Victims & Offenders* 2022, p. 3.

29 C.P.M. Cleiren, 'Genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht', in: *Het opstandige slachtoffer. Genoegdoening in strafrecht en burgerlijk recht*, preadviezen voor de Nederlandse Juristen-Vereniging 2003, Deventer: Kluwer 2003, p. 79.

30 Cleiren 2003, p. 70-71.

ontbreken van contact tussen slachtoffer en dader.³¹ Du Perron ziet het voorgaande anders. Hij gaat – in dezelfde serie preadviezen – ervan uit dat ook compensatie door een derde de genoegdoeningsfunctie kan vervullen.³²

Connectedness – ‘Victimization leaves victims feeling isolated and alone. The uniqueness of their experience and the flood of emotions they experience separates them from those around them.’³³ *Connectedness* verwijst naar ‘the remedying of victim-survivors’ ‘shattered sense of belonging’, en om het weer tot stand brengen van de verbinding tussen slachtoffer en samenleving.³⁴ Hieronder wordt begrepen het herstel van relaties, weer bij de samenleving gaan horen door het ervaren van sociale steun, dat er naar je wordt omgekeken en voor je wordt gezorgd. Hiertoe wordt ook financiële hulp in de nasleep van trauma gerekend.³⁵ Het wordt beschouwd als een herstel van het isolement en afgesneden zijn van de gemeenschap die het misdrijf hebben veroorzaakt. *Connectedness* gaat over het weer volledig lid van de gemeenschap zijn, en niet alleen te worden beschouwd als slachtoffer, een *survivor* of getuige. Omdat *connectedness* in de kern gaat om ‘reconnecting the victim-survivor with society’, zit er een collectieve dimensie aan deze rechtvaardigheidsbehoefte. Dat veronderstelt betrokkenheid en responsiviteit van de samenleving.³⁶

³¹ Cleiren 2003, p. 71.

³² C.E. du Perron, ‘Genoegdoening in het civiele aansprakelijkheidsrecht’, in: *Het opstandige slachtoffer. Genoegdoening in strafrecht en burgerlijk recht*, Preadviezen voor de Nederlandse Juristen-Vereniging, Deventer: Kluwer 2003, p. 160.

³³ M. Achilles & H. Zehr, ‘Restorative justice for crime victims. The promise, the challenge’, in: G. Bazemore & M. Schiff (eds.), *Restorative community justice: Repairing harm and transforming communities*, Cincinnati (VS): Anderson Publishing Co 2001, p. 89.

³⁴ H.F. Attonsdóttir, ‘Injustice Disrupted: Experiences of Just Spaces by Victim-Survivors of Sexual Violence’, *Social & Legal Studies* 2020, 29(5), p. 722.

³⁵ McGlynn & N. Westmarland, ‘Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors’ Perceptions of Justice’, *Social & Legal Studies* 2019, Vol. 28(2), p. 194-195.

³⁶ C. McGlynn & N. Westmarland, ‘Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors’ Perceptions of Justice’, *Social & Legal Studies* 2019, Vol. 28(2), p. 195.

5. Resultaten

5.1 De voorfase

Een grote stap

Een eerste bevinding is dat de meeste respondenten pas actief gingen nadenken over financiële compensatie nadat zij in aanraking waren gekomen met iemand die vanwege diens professie of anderszins op de hoogte was van de mogelijkheden. Pas nadat ze geïnformeerd waren over hun rechtspositie en de mogelijkheden om compensatie te vragen, begon het nadenken over compensatie. De meeste deelnemers waren in de directe nasleep van het misdrijf niet zo bezig met hun voorkeur voor een bepaalde compensatieroute of van wie de compensatie zou moeten komen. Pas in het stadium dat zij met een professional spraken, waren zij in staat hun behoeften en motieven met betrekking tot compensatie onder woorden te brengen. De gemiddelde respondent liet zich daarbij leiden door de adviezen van de professional (of een familielid) die hen bijstond, al is het maar omdat men direct na het misdrijf in een overlevingsmodus staat, of nog niet overziet wat de (financiële) consequenties zullen zijn (bijvoorbeeld verlies van een baan). De stap naar het vragen van compensatie blijkt voor veel slachtoffers een grote stap, die zij niet zo gemakkelijk in hun eentje zetten. De meeste deelnemers werden daartoe aangemoedigd door anderen. Een tweede bevinding in het verlengde hiervan was dat bij veel deelnemers de motieven voorafgaand aan het vragen van compensatie niet geëxpliciteerd of geverbaliseerd waren. De meeste hadden er nog geen woorden aan gegeven. Pas gedurende het interview konden zij, al zoekend in zichzelf, onder woorden brengen wat hun belangrijkste drijfveren waren geweest voor het vragen van compensatie. Anderen gaven aan dat er in het begin helemaal geen doel of motief was voor het vragen van compensatie, maar dat het motief pas achteraf duidelijk is geworden.

Taboo trade off

Een bekende bevinding in onderzoek over de relatie tussen financiële compensatie en misdrijf is de reactie onder slachtoffers die bekend staat als de *taboo trade off*.³⁷ De term duidt het morele dilemma (het taboe) aan dat ontstaat wanneer de attributen die met elkaar worden geruild behoren tot verschillende sferen, zoals leed tegenover geld. Het morele dilemma zorgt voor een aanvankelijke aversie tegenover de *trade off*. De aversie valt te verklaren doordat de *trade off* geweld doet aan de diepgewortelde normatieve intuïties over relaties en de morele waarden die aan die relaties ten grondslag liggen. Er wordt een prijskaartje gehangen aan iets waarvan men overtuigd is dat het niet in geld uit te drukken is, zoals een kind, een partner, een fundamenteel recht. Onderzoek wijst uit dat mensen zich extreem verzetten tegen dit soort *trade-offs*. Het roept verwarring en morele verontwaardiging op, omdat gevraagd wordt twee grootheden cognitief met elkaar te vergelijken die fundamenteel onvergelijkbaar zijn.³⁸ Iedere poging tot vergelijking is gedoemd te mislukken. Deze aversieve reacties op financiële compensatie waarbij een vertaling van menselijk leven naar geld moet worden gemaakt, werden ook in het onderhavige onderzoek gevonden, vooral bij de deelnemers die een naaste verloren hadden door een gewelds- of verkeersmisdrijf. Dit verklaarde de hiervoor in paragraaf 2 vermelde reactie van enkele MH17-na-bestaanden die na de ontvangst van het compensatiebedrag fysiek ziek waren geworden en het bestaan van het geld het liefst wilden vergeten.

Betekenisgeving helpt bij het aanvaarden van compensatie

De interviews wierpen licht op hoe het proces verliep van aversie tegen het onderwerp compensatie, naar een vorm van acceptatie die hen hielp

³⁷ D.R. Hensler, 'Money talks: searching for justice through compensation for personal injury and death', *DePaul Law Review*. 2003, Vol 53(417), p. 417-419 en p. 449-451; H.F. Attonsdóttir, 'Compensation as a means to justice? Sexual violence survivors' views on the tort law option in Iceland', *Feminist Legal Studies* 2020, Vol. 28(3), p. 286-287.

³⁸ A.P. Fiske & P.E. Tetlock, 'Reactions to Transactions That Transgress the Spheres of Justice', *Political Psychology*, 1997 Vol. 18(2), p. 256.

bij het vragen en aanvaarden van compensatie. Een belangrijk onderdeel in dat proces lijkt betekenisgeving te zijn. Vrijwel alle deelnemers, uit zichzelf of aangemoedigd door anderen, gingen op zoek naar manieren om het geld van een diepere (morele) betekenis te voorzien, als ze er eenmaal over zouden beschikken. Bijvoorbeeld door het geld te gebruiken voor een opleiding, het helpen van lotgenoten, iets doen in de nagedachtenis van de overledene en voor het ondergaan van traumatherapie om te voorkomen dat trauma intergenerationeel wordt doorgegeven. Het proces van betekenisgeving speelde bij velen in de voorfase een rol, en vormde een poging de drempel te verlagen om een beroep te doen op het compensatiesysteem. Opvallend is dat ook degenen die de financiële compensatie nodig hadden om het hoofd boven water te kunnen houden, op zoek waren naar manieren om een diepere betekenis te geven aan de te ontvangen compensatie. Ook zij zouden het ontvangen bedrag het liefst aanwenden voor een doel dat voor hen betekenis had. Het feit dat ze dat vanwege hun financiële situatie niet konden, zorgde voor ambivalente gevoelens: 'Je kunt toch geen boodschappen gaan halen van geld dat je gekregen hebt omdat je misbruikt bent? Maar je moet wel boodschappen halen!' (S13). Zo kan de aanwending van het geld voor een betekenisvol doel meebrengen dat het makkelijker is de *taboo trade-off* te aanvaarden.

Houding van de dader

De interviews toonden verder dat een symbolische handeling in het kader van het aanbieden van compensatie belangrijk wordt gevonden, en eveneens de acceptatie van de *taboo trade-off* vergemakkelijkt. Zo zorgde de medewerking die een pleger van seksueel misbruik wilde verlenen aan de documentaire die het slachtoffer wilde maken over het vroegkinderlijk misbruik ervoor dat zij diens (in omvang beperkte) schadevergoeding kon aanvaarden en dat deze ook als erkenning voelde.³⁹ De compensatie die zij had ontvangen van een andere dader die haar als kind had misbruikt,

³⁹ Zie de documentaire *Niks aan de hand*, te bekijken via de website: niksaandehand.com.

maar die niet gepaard was gegaan met een symbolische handeling, ontbeerde die diepere betekenis en voelde slechts als een financiële ‘vergoeding’. Het omgekeerde kan ook gebeuren, namelijk dat de ontkennende houding van de veroorzaker de behoefte aan financieel redres juist aanwakkert, zoals een slachtoffer van eenmalige fysieke mishandeling door een onbekende derde benoemde:

‘Ik dacht wel, als ik nou nog zestig jaar lang hier problemen van heb, dan wil ik eigenlijk dat jij wel veertig jaar lang een financieel probleem hebt, zoiets. Dat je dagelijks merkt, net als ik, dat het ellende is. Misschien was ik wel milder geweest als hij wel berouw had gehad. Maar juist dat hij dat niet heeft, maakt het...maakt me harder.’

5.2 Motieven

Aan het verzoek om financiële compensatie liggen motieven ten grondslag die raken aan zowel de materiële als de immateriële rechtvaardigheidsbelangen. De behoefte aan, en het motief voor, het vragen van financiële compensatie wordt door vrijwel alle deelnemers in verband gebracht met hun ‘rechtvaardigheidsgevoel’.

‘Ja, waarom zou je daar eigenlijk zelf voor op moeten draaien? Dit is niet iets waar wij om gevraagd hebben’.. ‘Wij hebben hier geen enkele rol in en dus willen wij ook niet voor de gemaakte kosten opdraaien.’

In dit motief resoneert tevens de behoefte aan het opeisen van de eigen morele positie door de bevestiging dat het verkeerd was wat er is gebeurd en dat het slachtoffer geen schuld treft (vindicatie). Het compensatieverzoek is daarmee ook een instrument om een statement te maken over de kwalijkheid van het misdrijf en de gevolgen daarvan, en een middel om te worden gehoord. Tegelijkertijd is het een manier om het systeem (als vertegenwoordiger van de samenleving) uit te nodigen tot het maken van het statement dat het misdrijf verkeerd is geweest en dat het pijnlijk is dat de samenleving dat niet heeft weten te voorkomen. Van de immateriële

rechtvaardigheidsbelangen werden erkenning/validatie, gehoord worden, *connectedness*, consequenties voor de dader (met het punitieve element van bestraffing/vergelding) het meest genoemd als drijfveer om compensatie te vragen.

Verschillen tussen de respondentgroepen

De resultaten lijken te wijzen op verschillen in drijfveren tussen slachtoffers van seksuele misdrijven enerzijds en slachtoffers en nabestaanden van (fysiek) geweld en verkeersmisdrijven anderzijds. De laatste groep gaf vaker aan dat de behoefte aan daderverantwoordelijkheid het bovenliggende motief was om compensatie te vragen, waarbij de behoefte om te straffen expliciet werd genoemd. Zij brachten dat vooral in verband met het vragen van schadevergoeding in een straf- of civiel proces. Slachtoffers van seksuele misdrijven benoemden vaker erkenning/validatie/vindicatie/*connectedness* als motief voor compensatie, in combinatie met hun behoefte om hun verhaal te vertellen in een veilige omgeving. Zij benoemden vaker hetgeen zij via het Schadefonds aan erkenning en validatie hadden ondervonden. Als onder deze groep werd gesproken over de behoefte aan bestraffing van de dader, was dat meer in termen dat de dader de consequenties moest voelen van zijn daden dan wel dat het straf- of civiele proces ervoor zou zorgen dat er een einde kwam aan het gedrag van de dader. Eén van de slachtoffers van vroegkinderlijk misbruik benoemde dat zij de behoefte had haar vader via een straf- of civiel proces voor iedereen te ontmaskeren als zedendelinquent. Deze *public exposure* bracht zij niet zozeer in verband met bestraffing voor hetgeen hij haar had aangedaan (retributie), maar zij koppelde die behoefte aan de wens dat zijn gedrag moest stoppen en dat hij geen andere meisjes of vrouwen meer tot slachtoffer zou maken (preventie). Dit motief lag ten grondslag aan de civiele procedure die zij was gestart tegen haar vader, en dit motief ging dus schuil achter haar verzoek om schadevergoeding in die procedure.

Het voorgaande lijkt erop te duiden dat slachtoffers van seksuele misdrijven niet zozeer gedreven worden door behoeften aan genoegdoening of aan bestraffing/vergelding (het retributieve deel van bestraffing), ook niet bij hun verzoek om compensatie. Deze bevinding wordt ondersteund door resultaten van buitenlands onderzoek. Zo kwam uit onderzoek onder *victim-survivors* van vroegkinderlijk seksueel misbruik in Nieuw-Zeeland de gemene deler naar voren dat slachtoffers het in het kader van rechtvaardigheid belangrijk vinden dat de pleger consequenties ervaart, maar dat punitieve elementen daarin geen of een ondergeschikte rol spelen.⁴⁰ Ditzelfde bleek uit onderzoek van de Amerikaanse psychiater Judith Herman, die beschrijft dat de vrouwelijke slachtoffers van geweld voornamelijk op zoek zijn naar validatie, vindicatie, en het nemen van verantwoordelijkheid door de dader. De onderhavige interviewstudie liet bovendien zien dat slachtoffers van seksuele misdrijven die nog geen compensatie hebben gevraagd, minder waarde hechtten aan financiële compensatie als instrument tot rechtsherstel. Bij deze groep slachtoffers lijkt het vizier niet zozeer op zichzelf gericht, maar op de dader en de samenleving als geheel. Ook deze bevindingen, waarbij de nadruk ligt op een toekomstgericht rechtsherstel, ondersteunen soortgelijke resultaten van buitenlands onderzoek onder slachtoffers van seksuele en andere geweldsmisdrijven.⁴¹

5.3 Effecten: *does it work?*

De onderzoeksbevindingen ondersteunen de aanname dat financiële compensatie kan bijdragen aan rechtsherstel, doordat het helpt bij het

40 S. Jülich, 'Views of Justice among survivors of historical child sexual abuse', *Theoretical Criminology* 2006, 10(1), p. 125-138.

41 Het gaat om onderzoek in de Noordse landen: H.F. Attonsdóttir, 'Compensation as a means to justice? Sexual violence survivors' views on the tort law option in Iceland', *Feminist Legal Studies* 2020, Vol. 28(3), p. 277-296, én om onderzoek in het Verenigd Koninkrijk: C. McGlynn en N. Westmarland, 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies*, 2019 Vol. 28(2), p. 179-200, én in Nieuw-Zeeland: S. Jülich, 'Views of Justice among survivors of historical child sexual abuse', *Theoretical Criminology* 2006, 10(1), p. 125-138. Ook onderzoek van Judith Herman in de Verenigde Staten kent dezelfde uitkomsten: J.L. Herman, 'Justice From the Victim's Perspective', *Violence against women* 2005, Vol. 11(5), p. 591.

verwezenlijken van immateriële rechtvaardigheidsbelangen. De respondenten benoemden dat de financiële compensatie had bijgedragen aan gevoelens van erkenning, aan validatie, vindicatie en *connectedness*. In gevallen waarin de compensatie (deels) was verhaald op de dader of waarin dat zou gaan gebeuren, was ook tegemoet gekomen aan de behoefte tot daderverantwoordelijkheid/genoegdoening. De onderstaande citaten illustreren de bevindingen.

Erkenning

‘Geld of schadevergoeding is een onderdeel van gezien worden als slachtoffer.’

‘Ik denk dat het dan ook iets is dat je een soort van, ja, het klinkt heel lullig, maar eh, zie je wel, het is echt gebeurd, dat je, eh, ja, het is, je krijgt niet zomaar geld. Ik denk dat dat, ja, qua erkenning zal dat wel veel doen.’

‘Het meest belangrijke was erkenning. Dat dat leed erkend werd. Schadevergoeding voelt als erkenning.’

‘Toen ik het bedrag toegewezen kreeg in het strafproces was dat wel een erkenning van, hé, dit is, eh, ja, dit is mij overkomen.’

Validatie

‘Geld is ook natuurlijk, ja, daarmee zeg je ook van hé, wij hebben gekeken naar jouw feiten en omstandigheden en wij zien, wij achten het aannemelijk dat het gebeurd is, dus wij geven je compensatie.’

‘Dat je dan wordt erkend dat dat gewoon... dat het ook niet jouw schuld is ofzo. De ander moet de schade dan maar dragen. En dat je dus laat zien van, nou, wat je hebt meegemaakt is echt.’

‘Schadevergoeding is ook deels een erkenning. Dat er wel gewoon iets gebeurd is.’

‘Een schadevergoeding is ook een deel erkenning van dit is jou inderdaad aangedaan. Dit leed is jou aangedaan. En we kunnen het een beetje verlichten om het jou financieel enigszins goed te laten hebben.’

Vindicatie

‘Daarnaast komt de schadevergoeding. Hiermee laat je zien dat de dader echt fout zat’

Daderverantwoordelijkheid

‘Mijn vader kreeg te horen dat hij dat geld aan mij moest betalen. Alleen hij moest het terugbetalen aan de staat, want ik had al een bedrag gehad. En dat bedrag had de staat al voorgesloten voor hem. Maar het feit dat hij dacht dat hij het aan mij moest betalen....Toen dacht ik, ja nu ga je het echt voelen, behalve dan alleen maar de gevangenisstraf. Ik zei tegen mijn advocaat: “al moet hij zijn caravan ervoor verkopen of weet ik voor wat. Het maakt me geen reet uit.” (...) Hij moet het maar voelen. Dus ik werd daar wel steeds makkelijker in. Dat hij dat moest betalen. (...) Al zal hij zijn huis moeten verkopen, dat maakt mij geen bal uit. Ik wil dat hij het voelt. En eigenlijk ook indirect mijn moeder.’

Connectedness

‘Want ook de financiële stress die je hebt, weerhoudt je ervan om je onderdeel te voelen van de maatschappij.’

‘Door de schadevergoeding kon ik mijn dromen weer achterna. Mijn doelen. Mijn nieuwe ik ontdekken. En loskomen van alle ellende. En weer vooruit kijken. (...) Ook door dat geld kon ik ineens een beslissing maken die mijn leven veranderde.’

'Ik denk dat ik de schadevergoeding fijn vond en in zekere zin ook als een erkenning ervaarde. Het verminderde het gevoel enigszins dat ik ten opzichte van mijn collega's op alle levensdomeinen met 1-0 achter stond.'

'Ik kon weer een keer naar de film. Ik kon weer met een vriendin afspreken. Dus ook sociaal kwam er minder, dat hele stigma van ik leef in armoede en ik ben misbruikt. Dat stigma verdween. (...) Het maakte me gewoon weer, het maakte me weer een beetje onderdeel van...'

Deze studie ondersteunt de bevindingen uit eerder onderzoek, waaruit bleek dat een tegemoetkoming uit het Schadefonds Geweldsmisdrijven kan leiden tot gevoelens van erkenning en gerechtigheid.⁴² Daarbovenop laat de onderhavige studie zien dat ook vindicatie, validatie en *connectedness* belangrijke effecten zijn die genoemd worden in relatie tot een compensatie uit het Schadefonds. Daarnaast toont de onderhavige studie dat ook compensatie vanuit het strafproces en vanuit verzekeraars kan bijdragen aan de verwezenlijking van de genoemde rechtvaardigheidsbelangen. De effecten van compensatie voor rechtsherstel doen zich dus voor bij alle compensatiebronnen (overheid, verzekering en dader zelf) en compensatieroutes (strafproces, Schadefonds Geweldsmisdrijven, civiel proces, aansprakelijkheidsverzekering en *first party*-verzekering). Wel is het zo dat de compensatiebron- en route invloed lijken te hebben op welke rechtvaardigheidsbelangen gerealiseerd worden en de mate waarin dat gebeurt. Ik ga daar in het kader van deze bijdrage niet verder op in.

⁴² J.D.W.E. Mulder, 'How do we Compensate a Victim's Losses?', *International Review of Victimology* 2009, Vol. 16, p. 69 en 82; J.D.W.E. Mulder, 'Hoe schadevergoeding kan leiden tot gevoelens van erkenning en gerechtigheid. Lessen uit de praktijk van het Schadefonds Geweldsmisdrijven', *NJB* 2010, 229, p. 293-296.

6. Conclusie

Ik sluit af met een optimistische boodschap voor LSA-advocaten: uw werk doet ertoe. Financiële compensatie draagt bij aan gevoelens van erkenning, validatie, vindicatie, daderverantwoordelijkheid en *connectedness*. Compensatie kan een bijdrage leveren aan de verwezenlijking van deze immateriële rechtvaardigheidsbelangen en is daarmee 'effectief' voor het verkrijgen van recht. Ook biedt de studie aanknopingspunten voor de veronderstelling dat een adequate respons op de immateriële belangen de behoefte aan (volledige) materiële compensatie doet afnemen. Omgekeerd lijkt die relatie er ook te zijn, namelijk het toenemen van de behoefte aan (bestrafing of vergelding via) schadevergoeding als van de zijde van de veroorzaker geen enkel inzicht in schuld wordt getoond, en erkenning en genoegdoening van die zijde uitblijven. Dat brengt mij bij de stelling dat het 'succes' van de juridische afwikkeling van een ongeval of misdrijf wordt bepaald door de mate waarin de immateriële rechtvaardigheidsbelangen van de *beide* partijen zijn gerealiseerd. Ik nodig u uit de juistheid van deze stelling in de praktijk eens proefondervindelijk vast te stellen.